

Illustrationer

Många institutioner och personer runt om i landet har bidragit med bilder, tid och kunskap. Vi vill här framföra ett tack till alla dessa och då särskilt till personalen vid Konstakademien, Kungliga biblioteket, Nordiska museet och Nationalmuseum i Stockholm, Kulturhistoriska museet i Lund, Uppsala Universitetsbibliotek samt Lantmäteriverket i Gävle.

Förkortningar

Ka – Konstakademien, Stockholm
 KB – Kungliga biblioteket, Stockholm
 Kulturen – Kulturhistoriska museet, Lund
 LMV – Lantmäteriverket, Gävle
 NIT – Ny Illustrerad Tidning
 Nm – Nordiska museet, Stockholm
 NMH – Nationalmuseums handteckningssamling, Stockholm
 RA – Riksarkivet
 SA – Suecia Antiqua et Hodierna
 UUB – Uppsala Universitetsbibliotek

Bildförteckning

Omslag: Nordvästra delen av en geometrisk karta över Valleberga och Löderup, Skåne, 1704–05. K137–16:1. Foto: LMV.

s. 10 Slätterkarlar. Laverad teckning av Pehr Hilleström (1733–1816) NMH 296/1882. Foto i Nordiska museet.

s. 13 Jordbruksarbete utanför Lund. Blyertsteckning av G. W. Palm (1810–1890) 1827. Kulturen inv. nr. 8.123. Foto: Lars Westrup/Kulturen.

s. 16 Skeppsbron i Stockholm. Akvarell av J. P. Cumelin (1764–1820). Nm inv.nr 180.996. Foto: Birgit Brånvall/Nm.

s. 18–19 Hörnsjöfors herrgård (på 1700-talet benämnd Fors). Dörröverstycke av okänd konstnär, olja på duk. Troligen utförd före 1770, då huvudbyggnaden omgestaltades. Privat ägo. Foto: Olle Norling/Upplandsmuseet.

s. 24–25 Västsvensk by omkring 1750. Teckning

av Charlotte Rinaldo, delvis baserad på skifteskarta samt flygfoto av Äskhult i norra Hallands län (Sven-Erik Pettersson/Varbergs museum 1992). Faktaunderlag: Pablo Wiking-Faria, Varbergs museum samt Krister Larsson, Länsstyrelsen i Halland.

- s. 27 Skånst landskap. Akvarell av C. A. Ehrensvärd (1745–1800). NMH 164/1866. Litteratur: Nilsson 1982, även för de andra skånska Ehrensvärdbilderna. Foto: Nationalmuseum.
- s. 28 Kiviks by. Detalj ur laverad teckning av Breddarör och Kiviksgraven, C. J. Beckerstedt 1760 (kopia efter G. F. Feldt). Litteratur: Schwerin 1949. KB, Tilas samlingar. Foto: KB.
- s. 28 Högsta kustlinjen. Karta av Stig Söderlind, underlag Sveriges nationalatlas.
- s. 29 Kisa, Östergötland 1795. Blyertsteckning i skissbok av J. C. Linnerhielm (1758–1829). Ägare och foto: Nm.
- s. 30 Vänster: Befolkningstätheten år 1700. Karta och copyright Lennart Andersson Palm, baserad på Palm 2000. (Undersökningsår: 1699). Höger: Överskott/underskottsområden för spannmål. Karta Stig Söderlind, underlag av Carl-Johan Gadd baserat på Åmark 1915.
- s. 31 Gård i skogsbygd. Laverad teckning av Gustaf Silfversträhle (1748–1816). Konstakademiens samlingar portfölj 20. Foto: Göran Petersson/Ka.
- s. 32 Hästar och kor utanför Varberg. Detalj ur förlageteckning till SA (replik) av Johan Lithén (1663–1725) e. 1708. Sueciasamlingarna 10:26, KB. Magnusson 1986 har attribuerat och daterat samtliga förlageteckningar till SA. Foto i Nm.
- s. 33 Trakten vid Gudhem. Teckning i skissbok av L. W. Kylberg (1798–1865) 1836. NMH 184/1949. Foto: Nationalmuseum.
- s. 34–35 Bondgårdar och åkermark runt Gamla Uppsala högar. Kopparstick ur Johan Peringskiölds ”Then första boken af Swea och Götha minningsmerken uthi Uplandz första del Thiun-

- daland”, Stockholm 1710. Teckningen som är underlaget för denna gravyr utfördes år 1709 av Truls Arvidsson och förvaras på Antikvarisk-topografiska arkivet. Foto: KB.
- s. 37 Stånghammare i Högbo bruk, Gästrikland. Akvarell i skissbok av A. U. Schützercrantz (1802–1854). NMH 215/1908. Foto: Rickard Karlsson/Nationalmuseum.
- s. 38 Järnvågen. Akvarell av Elias Martin (1739–1818), trol. före 1780. NMH 195b/1863. Foto: Nationalmuseum.
- s. 39 Mora 1794. Akvarell i skissbok av A. F. Skjöldebrand (1757–1834). Nm inv.nr 61 428. Foto: Eva Aspelin/Nm.
- s. 41 Skatteuppbörd hos samerna. Oljemålning av okänd konstnär, troligen utförd vid 1700-talets början. Nm inv. nr. 205.882. Foto: Birgit Brånvall/Nm.
- s. 43 Jordnaturernas fördelning på den svenska mantalssatta jorden år 1700. Tre kartor av Stig Söderlind efter faktaunderlag av Carl-Johan Gadd baserat på Gadd: ”Jordnatur och skatteköp” (manus).
- s. 45 Ovanjö kyrka och kyrkojord, Gästrikland. Detalj från 1701 års karta över Prästbordet, LMV. V40–39:1. Foto: LMV.
- s. 47 ”Haknäs Corporalsboställe, Uplands Reg.te no.41, Sigtuna companie”. Teckning i skissbok av A.C. Wetterling 27 maj 1833. Foto i Nm.
- s. 52 Bondelyckan. Olja på papper av okänd konstnär, troligen utförd omkring 1700-talets mitt. Nm inv. nr. 37.512. Om bondelyckan som motiv se Bringéus 1985. Foto: Birgit Brånvall/Nm.
- s. 54 Bröllopet i Kana. Pappersbonad från Glimåkra, Skåne omkr. 1830-60. Kulturen inv. nr. 2494. Foto: Kulturen.
- s. 56–57 Årets sysslor alla månader. Teckning av Per Hörberg 1805, beskuren (mittfältet borta). NMH 615/1925. Text i mittfältet: ”Prydnad, ämnad til et särskildt rum. Årets sysslor alla månader, aftecknade med någon förbättring efter de figurer, som finnas tryckta uti små almanackorna för Jönköpings Horizont, och där tryckta af Israel Falk och dess änka, för åren mellan 1730 och 1748.” Bringéus 1985 berör månadsbilder i tryckta almanackor. Foto: Nationalmuseum.
- s. 58 Tvättande kvinnor. Detalj ur förlageteckning till SA av Johan Lithén e. 1708. Sueciasamlingarna 10:36, KB. Foto: Hans Koegel/Nm.
- s. 59 Bondkvinna vid bord. Målat dörröverstycke från bondgården Torget, Österfärnebo i Gästrikland. Hans Wikström omkring 1790. Nm inv. nr. 162.004. Foto: Mats Landin/Nm.
- s. 60 Ridande bondkvinna från Varend. Litografi i Forssell 1827. Foto: Hans Koegel/Nm.
- s. 61 Interiör i småländsk bondstuga. Oljemålning av Pehr Hörberg 1801. NM 1151. Foto: Nationalmuseum.
- s. 63 Ägarmärkt 1700-talssilver i Nordiska museets samlingar. Ägarna har haft namn som slutat på ”son” eller ”dotter” och man kan därför anta att de varit av bondehärkomst. Från vänster bågare från Norrköping inv. nr. 45.877, märkt i botten ”C.J.D. D.P.S.”, skedar från Hudiksvall, inv. nr.147.694 resp. 18.982, märkta ”E.P.S.” resp. ”B.E.S.”, brännvinskål från Hudiksvall inv. nr. 54.752, märkt på ena sidan ”C.E.D.”, på andra sidan ”O.J.S.”, kåsa från Norrköping, inv. nr. 224.710, märkt ”M.J.S.A.” och två olika bomärken, tumlare från Söderhamn, inv. nr. 129.405, märkt ”P.F.S. M.O.D.”, samt bågare från Norrköping, inv.nr. 224.708, märkt ”M.B.D. A.B.S. C.E.D.”. I bakgrunden en dukgångsdrätt från Ingelstads härad, Skåne, 1700-talets andra hälft. Foto: Mats Landin/Nm.
- s. 65 Utdrag ur jordebok 1736 för Övraön, Virestads socken i Kronobergs län. RA. Foto: Kurt Eriksson/RA.
- s. 66 Utdrag ur mantalslängd 1765 för Övraön, Virestads socken i Kronobergs län. RA. Foto: Kurt Eriksson/RA.
- s. 67 Skånsk by. Akvarellerad teckning av C. A. Ehrensvärd (1745–1800). NMH 159/1866. Foto: Nationalmuseum.
- s. 68 ”Öfra Ön”. Etsning av Pehr Hörberg 1792. NMG 246/1876. Foto: Nationalmuseum.
- s. 70 Byplatsen i Västra Malsjö, Grums sn, Värmland. Utsnitt av 1762 års karta. LMV R27–33:1. Foto: LMV.
- s. 72 ”Hellsingar.” Sepialavering av Elias Martin (1739–1818). Kulturens bibliotek XXV:13. Foto: Kulturen.
- s. 74 Bondfolk. Teckning av Gustaf Silfverstråhle. Konstakademiens samlingar portfölj 19. Foto: Göran Petersson/Ka.
- s. 77 Gustaf Sparre inkasserar arrendet på Tjur-

- holmen. Teckning av C. A. Ehrensvärd (1745–1800). Ur Nilsson 1982.
- s. 78 Slätteröl på Svartsjö slott. Oljemålning av Pehr Hilleström ca 1780. Nm inv.nr. 261.301. För en detaljerad analys av verket, se Eskeröd 1962. Foto: Birgit Brånvall/Nm.
- s. 79 ”En Karl med lija och en Qvinna med räfsa”. Oljemålning av Pehr Hilleström 1778. Ur Cederblom 1927–29. Foto: KB.
- s. 81 Jon Bengtsson, riksdagsman i bondeståndet. Målning av Lorenz Pasch 1756. Litteratur: Klein, 1931–32. Gripsholm inv. nr. 1060. Foto: Nationalmuseum.
- s. 84 Vapen från Dalupproret. Uppställningen är från Livrustkammarens utställning ”Dalupproret 1743”, 1983. I bakgrunden syns en målning av Stockholms slott. Foto: Per-Åke Persson, Livrustkammaren. Litteratur: Olander 1983.
- s. 85 Torp mellan Barkaby och Tibble gästgivargårdar. Teckning av J. C. Linnerhielm 1786. Foto i Nm.
- s. 87 Torpet Haknäs vid Ekhamn. Teckning i skissbok av A.C. Wetterling (1796–1858), omkring 1830. Foto i Nm.
- s. 89 Bönder och obesuttna i de svenska länen 1750. Diagram av Stig Söderlind efter underlag av Gadd baserat på Wohlin 1909. (Utgångsåret är 1751 som här satts = 1750.)
- s. 90 Backstuga vid Råbäck, antagligen Västergötland. Teckning av Fritz von Dardel (1817–1901) vid 1800-talets mitt. Foto i Nm.
- s. 90 ”Herre hjälp en ofärdig stackare.” Pennteckning av Elias Martin (1739–1818). NMH 362a/1925. Foto: Nationalmuseum.
- s. 92 Soldat hugger säd. Målning av A. C. Wetterling (1796–1858). Foto i Nm.
- s. 93 Landskap med herrgård. Akvarell av okänd konstnär, troligen omkring 1800. Nm inv.nr 218.170. Foto: Birgit Brånvall/Nm.
- s. 94 Tionde lämnas hos prästen. Laverad penn-teckning av Elias Martin (1739–1818). NMH 81a/1912.
- s. 96 Säteriet Lindholmen. Detalj av karta över Stola säteri, LMV. P 195–7:1 L. Nordiska museet äger en målning av Lindholmen, inv.nr 249.941. Vid jämförelse finner man att lantmätaren i sin enkla teckning fångat byggnadens karaktär och väsentliga kännetecken. Foto: LMV.
- s. 96–97 Christineholm från söder. Målning av Johan Edvard Mandelberg 1750. En av fyra målningar av Christineholm. Litteratur: Allhem Södermanland s.154 ff. Foto i Nm.
- s. 99 Jordbearbetning med hjulårder på karta över Johannishus, ritad av Olof Ri(j)sell 1704. Original i Johannishus slottsarkiv. Foto: Svante Warfvinge/Blekinge läns museum.
- s. 100 Säteriladugård, troligen på Stora Väsby i Uppland. Utsnitt av målning på Stora Väsby, 1700-talets början. Foto i Nm.
- s. 102 ”Ryda kungsgård åt södra sidan, tagen ifrån Storhagen i augusti 1778.” Teckning av Gustaf af Sillén (1762–1825). NMH 30/1924. Foto: Nationalmuseum.
- s. 103 Mjölkkande piga. Detalj av teckning av C. A. Ehrensvärd. NMH-Z 231/1957. Foto: Nationalmuseum.
- s. 104 Skördebild från Kavlás, 1801. Laverad teckning av Gustaf Silfverstråhle. Konstakademiens samlingar portfölj 20. Foto: Göran Petersson/Ka.
- s. 106 Skånska hoveriet hemreser. Akvarellerad teckning av C. A. Ehrensvärd, NMH 162/1866. Foto: Nationalmuseum.
- s. 109 Västra Eneby prästgård vid 1700-talets slut. Litteratur: Allhem Östergötland s.199f. Foto i Nm.
- s. 110 Finsta. Förlageteckning till SA av Johan Lithén omkr. 1710. Neschers samling 102, KB. Foto: KB.
- s. 113 Valleberga och Löderup med omgivande åkermark. LMV K 137-16:1, beskuren. Jfr omslaget på denna bok, där ett mindre utsnitt av denna karta visas. Foto: LMV.
- s. 114 Betande får, troligen på träda. Detalj ur karta över Åby, Kvillinge sn, Östergötland, ritad av Adolf Castman år 1700. LMV D57-99:1. Foto: LMV.
- s. 116 Män som lägger stengårdsgård utanför Varberg. Detalj ur förlageteckning (replik) av Johan Lithén e. 1708. Sueciasaml. 10:26. Ågare KB, foto i Nm. Jfr bilden s. 32, som är en annan detalj ur samma teckning.
- s. 117 Byplatsen i Segerstad, Västergötland 1702. Utsnitt ur LMV P175-9:1L. Foto: LMV.
- s. 118 Segerstad 1702. Karta Anneli Wallgren/Stig Söderlind, efter LMV P175-9:1L med hjälp av tidigare renritningar i Sporrang 1973 (tegingdel-

- ning) och Höglin 1994 (åker/äng).
- s. 119 Markanvändningen i Segerstad under ett år. Kartor Anneli Wallgren/Stig Söderlind efter underlag av Carl-Johan Gadd.
  - s. 120 Byplatsen i Ö. Nederlösa, Normlösa sn i Östergötland. Utsnitt ur LMV D18-16:1. Foto: LMV.
  - s. 121 Ö. Nederlösa, 1694. Karta av Anneli Wallgren/Stig Söderlind efter LMV D18-16:1.
  - s. 122 Byplatsen i Lilla Uppåkra, Skåne 1703. Utsnitt ur LMV 221-5. Foto: LMV.
  - s. 123 Lilla Uppåkra 1703. Karta Anneli Wallgren/Stig Söderlind efter underlag av Nordholm 1967.
  - s. 124 Lönsboda, Örkeneds socken, Skåne 1696. Västra halvan av LMV K165-43. Foto: LMV.
  - s. 125 Markanvändning i Lönsboda 1696. Sammanritning av Anneli Wallgren/Stig Söderlind av fyra markanvändningskartor i Weimarck 1953 enligt Carl-Johan Gadds anvisningar.
  - s. 128 Trädessystemets utbredning. Karta av Stig Söderlind baserad på en karta av Ulf Jansson, med kompletteringar av Aadel Vestbö Franzen och Stefan Höglin.
  - s. 129 Såningsman. Blyertsteckning av Pehr Hilleström (1733–1816). NMH-A 91/1970. Foto: Nationalmuseum.
  - s. 132 Rågskylar, teckning i skissbok av A. C. Wetterling 1839. Foto i Nm.
  - s. 134 Sädesslagens fördelning länsvis ca 1820. Kartor av Stig Söderlind, efter underlag av Carl-Johan Gadd baserat på statistik i KB:s femårsberättelser.
  - s. 135 Ängsslätter. "Vue i Kulla socken 1811", pennteckning av A. F. Cederholm. Ägare och foto: UUB.
  - s. 136 Höbärgning. Laverad pennteckning av Elias Martin (1739–1818). NMH 116/1884. Foto: Nationalmuseum.
  - s. 138 Kor på bete utanför Kullaberg 1802. Gravyr i Linnerhielm "Bref under resor i Sverige", vol. 2. Foto: Hans Koegel/Nm.
  - s. 140 Bränslesamlande män utanför Widarp, Skåne. Detalj av gravyr i Fischer 1756. Litteratur: Schwerin 1949.
  - s. 142 Ärjande man och hackande kvinna. Bonad av Allbo-Kinnevaldstyp från 1800-talets början. Blekinge läns museum. Foto: Svante Warfinge/Blekinge läns museum.
  - s. 143 Årder, "Valle härads krok". Teckning av Anders Tidström i dagbok 1756. Original i UUB, foto i Nm.
  - s. 145 Uppslag från 1753 års almanacka, som visar hur den "gamla stilen" och "nya stilen" sammanfaller på samma sida. Okatalogiserat tryck, KB. Foto: KB.
  - s. 146 Plog och årder ca 1800. Karta av Stig Söderlind, underlag Carl-Johan Gadd baserat på Jirlow 1970 och Wiking-Faria 1997.
  - s. 147 Plogteckningar från 1700-talets mitt i avhandlingar och resebeskrivningar: a) ångermanländsk plog, Berch 1747, b) dalplog, Schulze 1743, c) bohusslänsk plog, Kalm 1746, d) Wadsboplog, Bergman 1759, e) skånsk hjulplog, Linné 1751.
  - s. 149 Plöjning för höga åkerryggar vid 1700-talets mitt. Teckningar av Charlotte Rinaldo efter Gadd 1983. Plögen bygger på den i Bergman avbildade Wadsboplogen. Anspänning av oxar enligt samtida avbildningar.
  - s. 150 Män som gräver diken samt män med dikesspadar. Detalj ur laverad teckning av Gustaf Silfverstråhle med påskriften "Utsigt af Lindö Norra gårdehagar vid Skantz grind vitae 1787". Lindö i Kärrobo sn, Västmanlands län, var Gustaf Silfverstråhles fädernesgård. Konstakademins samlingar portfölj 19. Foto: Göran Petersson/Ka.
  - s. 150 Ärjande man utanför Allgrens kvarn, Närke. Detalj av akvarell av Elias Martin. KB, handritade utsikter C13. Foto KB.
  - s. 151 Ovan: ledharv och harv med lösa träpinnar ur Linné 1751, nedan: ångermanländsk harv med fasta järntenar ur Berch 1747.
  - s. 152 Slättern. Detalj ur målad bonad av Johannes Nilsson i Breared, Halland (1757–1827). Museet i Halmstad inv. nr. HM 19.337. Bonaden visar fem olika tidpunkter i arbetsåret: ärjning om våren (se s.169), "höhösten" med arbete i kålgården, "slåtattider" som dessutom visar inkörning av höet (se s. 168), skörden (se s. 243) och vintern med tröskning. Skildringarna bygger i viss mån på verket "Orbis pictus" (1658), men Johannes Nilsson har avbildat traktens och samtidens arbetsmoment och redskap. Litteratur: Bringéus 1985, Berglin 2000. Foto: Museet i Halmstad.
  - s. 153 Kvinnor med skårer utanför Kungsbacka.

- Detalj ur förlageteckning (replik) till SA av Johan Lithén omkr. 1710. Sueciasamlingarna 10:27, KB. Foto: KB.
- s. 153 Yttermej. Teckning av Charlotte Rinaldo efter foto i Nm.
- s. 154 Innermej. Teckning av Charlotte Rinaldo efter foto i Nm.
- s. 154 "Skånskt mejjewärck". Kopparstick ur Hårleman 1749. Foto i Nm.
- s. 155 Avkastningens storlek länsvis omkr. år 1820. Karta Stig Söderlind efter underlag av Carl-Johan Gadd baserat på landshövdingeberättelserna.
- s. 158 Slagtröskning. Oljemålning av Bengt Nordenberg (1822–1902). Kulturen inv. nr. 39.912. Foto: Lars Westrup/Kulturen.
- s. 159 Hästdragen tröskvagn på norrländsk långloge. Teckning av Charlotte Rinaldo. Tröskvagn efter Gissler 1769. Bildidé efter Norrländskt arbetsliv 1968, omslag.
- s. 160 Rundloge. Kopparstick ur Gissler 1769. Foto: KB.
- s. 161 Ovan: Principskiss för skvaltkvarn, nedan: principskiss för hjulkvarn. Teckningar av Charlotte Rinaldo efter Ek 1962.
- s. 162 Hjulkvarn, Ramnäs i Västmanland. Akvarell av Per Nordqvist (1770–1805). Ägare och foto: UUB.
- s. 163 Väderkvarn vid Ålstads gästgiverigård, Hunneberg. Lavering av Elias Martin före 1800. NMH 167/1918. Foto: Nationalmuseum.
- s. 164 "Smäländsk bondgård". Pensesteckning av A.C. Wetterling, ca 1830–40, NMH 373/1870. Foto i Nm.
- s. 165 Utsmyckade hästföremål i Nordiska Museets samlingar: Brudsadel märkt "MBD 1791" från Järnskogs sn, Värmland, inv.nr. 121.174, selbåge märkt "1753" från Ytterhogdals sn, Härjedalen, inv.nr. 99.451, samt lokor från Forsa sn, Hälsingland, inv.nr. 68.093. Foto: Peter Segemark/Nm.
- s. 166 Bonde på Hötorget. Teckning av A.C. Wetterling (1796–1858). NMH 95/1876. Foto: Nationalmuseum.
- s. 167 Oxdrift från Småland. Oljemålning av Nils Andersson 1863. NM 935. Foto: Nationalmuseum.
- s. 168 Höet körs in med hästar-"slåtatider". Detalj ur Johannes Nilssons årstidssvit, se bildföretekning för s. 152. Foto: Museet i Halmstad.
- s. 169 Ärjning med oxar –"wären". Detalj ur Johannes Nilssons årstidssvit. Foto: Museet i Halmstad.
- s. 171 Fårstudie. Teckning i skissbok av M. G. Anckarsvärd, 1815. Konstakademiens samlingar. Foto: Göran Petersson/Ka.
- s. 171 Getter, detalj av teckning av Kilian Zoll (1818–60). NMH 43/1897. Foto: Nationalmuseum.
- s. 172 Skånskt lantgård med gäss och grisar. Akvarell av C. A. Ehrensvärd (1745–1800). NMH 161/1861. Foto: Nationalmuseum.
- s. 173 Den förlorade sonen äter hos svinen. Målad bonad av Johannes Nilsson. Museet i Halmstad inv.nr. 5.041. Foto: Museet i Halmstad.
- s. 174 Vallpojke med stenslunga utanför Birkeholm, Skåne. Detalj ur Fischer 1756. Foto: Hans Koegel/Nm.
- s. 177 Jordbruksarbete utanför Västerås. Akvarell av okänd konstnär (Martins skola) omkring 1800. Ägare och foto: UUB.
- s. 179 Uddevalla. Detalj av replik av förlageteckning till SA, Lithén omkr. 1710. Sueciasamlingarna 10:38, KB. Foto: KB.
- s. 180 Landbrotullen, Karlskrona. Akvarellerad teckning av Elias Martin (1739–1818). KB handritade utsikter B25. Foto: KB.
- s. 184 Ovan: "En lantegendom i sin linda", nedan: "En lantegendom under uppodling." Kopparstick i Kungliga Svenska Patriotiska sällskapets handlingar år 1771. Foto: KB.
- s. 186 Barnstudie. Tuschlavering och akvarell av Elias Martin (1739–1818). NMH 59/1884. Foto: Nationalmuseum.
- s. 187 Sveriges befolkning 1700–1900. Diagram Stig Söderlind, underlag av Carl-Johan Gadd baserat på Hofsten 1986; Historisk statistik för Sverige 1 tabell A.6, A7; Fritzell 1983 s. 289–90; William-Olsson 1938 s. s. 257; Nilsson 1989 s. 126; Palm 2000.
- s. 188 Vänster: Befolkningens fördelning 1865. Karta och copyright Lennart Andersson Palm, baserad på Palm 2000. Höger: Befolkningstillväxten 1700–1865. Karta Stig Söderlind efter underlag av Lennart Andersson Palm, baserat på Palm 2000.
- s. 189 Stora torget i Göteborg. Målning av G. H.

- Brusewitz 1835. Ägare och foto: Göteborgs stadsmuseum.
- s. 192 "Allmänna kungörelser". Akvarell av C. J. Ljunggren 1819. NMH 74/1894. Foto: Nationalmuseum.
- s. 194 De fyra stånden. Målning av okänd konstnär omkr. 1760–1800. Kulturen inv.nr. 3084. Foto: Varbergs museum.
- s. 195 Jordbrukarbefolkningens sammansättning 1750–1870. Diagram Stig Söderlind, underlag Carl-Johan Gadd efter Wohlin 1909. (Utgångsåret är 1751 som här satts = 1750).
- s. 198 De fyra stånden på riksdagen 1789. Utsnitt ur målning av J. L. Desprez (1743–1804). I tidigare litteratur kan annan eller okänd konstnär nämnas som upphovsman. Även vilken riksdag som avbildas har varit oklart. Nationalmuseum anger dock Desprez som upphovsman, och att den föreställer riksdagen 1789. Inv. nr. Drh 650. Foto: Nationalmuseum.
- s. 199 Jordens fördelning på jordnaturer 1700 och 1878. Diagram av Stig Söderlind, efter Heckscher 1935 bilaga IV s. 14.
- s. 202 Skatteköp som andel av allt mantal 1701–1815 i södra och mellersta Sverige. Karta Stig Söderlind. Underlag: Gadd, "Jordnatur och skatteköp" (manus).
- s. 204 Olika ägargrupperns andel av den svenska jorden 1845. Diagram Stig Söderlind efter underlag av Carl-Johan Gadd, baserat på Carlsson 1956 s.192. Siffrorna som diagrammet är baserat på avser den mantalssatta jorden.
- s. 205 Böndernas andel av jorden länsvis år 1845. Karta Stig Söderlind efter Carlsson 1956, s. 193–194. Siffrorna som diagrammet är baserat på avser den bevillningspliktiga jorden.
- s. 206 Procentuell förändring av antalet bönder 1750–1850. Karta Stig Söderlind efter underlag av Carl-Johan Gadd baserat på Wohlin 1909. (Utgångsåret är 1751 som här satts = 1750.) För Malmöhus län visas förändringen i antalet bönder perioden 1754–1850, då siffran för 1751 sannolikt är felaktig; för Örebro och Värmlands län, som var förenade till ett län vid 1700-talets mitt, visas förändringen 1800–1850.
- s. 207 Bonde med plöjande dräng, Torna härad. Litografi i Forssell 1827. Foto: Hans Koegel/Nm.
- s. 209 Sockenmagasin från Othems sn, Gotland, byggt omkr. 1840. Foto: Roger Öhrman/Gotlands läns museum. Litteratur: Öhrman 1990.
- s. 211 Arbeta på åkern. Tuschlavyr av Jean Eric Rehn (1717–1793). NMH 591/1995. Foto: Bodil Karlsson/Nationalmuseum. Bilden, troligen tillkommen vid 1740-talets mitt, användes som förlaga till en gravyr i Petter Strandbergs "Anledning till åkerbrukets förbättring.", 1749. Några detaljer hade där dock ändrats: Westbecks såningsmaskin är utbytt av en apparat som bärs i famnen, en stengärdsgård har tillkommit och den ritande konstnären har ersatts av två vallpojkar. Litteratur: Eskeröd 1973.
- s. 213 Åraslövs sätesgård i Skåne vid 1700-talets slut. Akvarell av Anders Sigfrid Rålamb (1753–1841). Ingår i "Situationsritningar af Säterier uti Skåne", Rålamb's samling 4: o, 184, KB. Litteratur: Schwerin 1949, som anger att akvarellerna torde ha tillkommit efter 1783, då Rålamb bosatte sig på Strö i Skåne. Foto: KB.
- s. 215 Hjuleberg före och efter omvälvningen 1840. Kartor av Stig Söderlind baserade på Wiking-Faria 1997 och enligt Wiking-Farias anvisningar.
- s. 217 Östra Ytringe på Lidingö 1816. Teckning av A. F. Cederholm (1780–1828). Ägare och foto: UUB.
- s. 218 Avhysning i Skåne, Fäderneslandet nr 95/1868. Bilden illustrerar artikeln "Bref från Skåne", om vräkningarna vid de Posse-Piperska godsens, införd i nr 94/1868. Foto: KB.
- s. 219 Plöjning på Korpralsbacken, Körtingsberg i Närke. Teckning i skissbok av Christian Staaf 1837. Ägare Örebro läns museum, foto i Nm.
- s. 221 Stuga i Småland. Lavering av Kilian Zoll omkr. 1850, i skissbok KM 8224. Foto: Kulturen.
- s. 222 Torpstuga i skogsbrynet. Lavering i skissbok av Gustaf Silfverstråhle på 1790-talet. Konstakademiens samlingar, skissbok nr 1. Foto: Göran Petersson/Ka.
- s. 223 Torpare, backstugusittare och inhyreshjon samt statare 1750–1870. Diagram Stig Söderlind. Underlag av Carl-Johan Gadd baserat på Wohlin 1909. (Utgångsåret är 1751 som här satts = 1750).
- s. 225 Interiör från torp mellan Ellsjö och Rödjenäs, Småland. Lavering av Kilian Zoll omkr. 1850, i skissbok KM 8224. Foto: Kulturen.

- s. 226 Statare i förhållande till antalet bönder år 1850. Karta Stig Söderlind efter underlag av Carl-Johan Gadd baserat på Wohlin 1909.
- s. 227 Skånska mjölkpigor, teckning av C. S Bennet (1800–78). Ägare och foto: UUB.
- s. 228 Obesuttna 1800 och 1850. Kartor av Stig Söderlind, underlag Carl-Johan Gadd baserat på Wohlin 1909.
- s. 230 Skördefolk i arbete, Kavläs omkring 1800. Pennteckning i skissbok nr. 5 av Gustaf Silfverstråhle, Konstakademiens samlingar Foto: Göran Petersson/Ka.
- s. 231 Landskap med stenbrytare i Bergslagen. Detalj från teckning av Gustaf Silfverstråhle. Konstakademiens samlingar portfölj 24. Foto: Göran Petersson/Ka.
- s. 233 Rotyxa, Mangskogs socken i Värmland. Nordiska museet inv.nr 88 573. Foto: Nm.
- s. 233 Man med rotyxa samt skördefolk. Detalj ur Skördemännen, bonad av Mats Olof Andersson 1844. Original i Zornsamlingarna, foto i Nm.
- s. 234 Nyodlingsredskap i Nordiska museets samlingar: Skärejärn/torvjärn från Kalvs socken, Västergötland 238.488, spade från Ockelbo, Gästrikland 262.177 (på katalogkortet anges "användes vid nyodling och utskottning av kolbottnar") samt flåhacka från Grangärde socken, Dalarna, 96.954 (litt: Bringéus 1963). Foto: Peter Segemark/Nm.
- s. 235 Man i arbete med skärejärn, teckning av Charlotte Rinaldo. Underlag foto i "Brännodling", Bringéus 1963.
- s. 236–237 "Utsikt från Naglarby". Teckning i skissbok av A. C. Wetterling, daterad 7 augusti 1824. NMH 2/1881. Foto: Åsa Lundén/Nationalmuseum.
- s. 237 Nyodling i Ekebyborna 1640–1850. Diagram av Stig Söderlind, underlag Carl-Johan Gadd baserat på Olai 1983.
- s. 238 Detalj ur "Svedjeland", målning av Pehr Hilleström, 1700-talets andra hälft. Foto i Nm.
- s. 240 Nybygge vid Njunjes (Njunnas) i Lappland. Bild ur Ny Illustrerad Tidning 1865, s. 357, efter en skiss av "professorskan Andersson" (förnamnet nämns ej), hustru till artikelförfattaren professor N. J. Andersson.
- s. 242 Skördefolk, teckning av C. J. Fahlcrantz (1774–1861). NMH 136/1892. Foto: Nationalmuseum.
- s. 243 Skörden. Detalj ur Johannes Nilssons årstidssvit, se bildförteckning till s. 152. Foto: Museet i Halmstad.
- s. 243 Sädesmejare från Åredatrakten i Kronobergs län 1851. Lavering i skissbok av Kilian Zoll, Kulturen. Foto: Kulturen.
- s. 244 Liens spridning som skörderedskap. Karta av Stig Söderlind, underlag Carl-Johan Gadd efter Nilsson & Nilsson 1974, Gadd 1998.
- s. 245 Äldsta bevarade plogen med järnvändskiva, tillverkad av Johan Andersson i Hedemora socken. Nordiska museet inv. nr. 400.151. Litteratur: Wiking-Faria 1981. Foto: Peter Segemark/Nm.
- s. 245 Järnplogens genombrott i Sverige länsvis. Karta av Stig Söderlind efter Wiking-Faria 1981, Myrdal 1997.
- s. 246 Harvning med gåsfotharv. Teckning av Charlotte Rinaldo efter underlag av Carl-Johan Gadd och Ann-Sofi Forsmark.
- s. 248 Mullskopa. Gravyr i Lundequist 1850.
- s. 249 "Almoge i Mora uti Dalarne." Akvarellerad etsning av J. F. Martin (1755–1816), efter målning av Pehr Hilleström. Nordiska museet inv.nr 109 000g (ingår i en serie på tio interiörer från olika landskap). Foto: Nm.
- s. 252 Klösharv/gåsfotharv från Vartofta härad i Västergötland. Nordiska museet inv.nr 200.396. Foto: Peter Segemark/Nm.
- s. 253 Svängplog samt plöjande man. Teckning i skissbok av Gustaf Brandelius (1833–1884), Kempeka depositionen, KB. Foto: KB.
- s. 255 Torpare sätter potatis. Oljemålning av A.C. Wetterling 1836. Foto i Nm.
- s. 258 Brännvinspanna med enpipig hatt, den allmänna modellen under 1700-talet. Modell av koppar tillverkad av David Lindskog, Stockholm, före 1780. Nordiska museet inv.nr 403.069+. Foto: Mats Landin/Nm.
- s. 260 Drickande bönder, gravyr från 1700-talets senare del av Jacob Gillberg (1724-1793). NMG 1502/1913. Foto: Nationalmuseum.
- s. 262 Ryttare utanför Filipstad. Detalj av förlage-teckning till SA av Johan Lithén 1696. Suecia-samlingarna 8:23, KB. Foto i Nm.
- s. 262 Västgötaknallar med klövjade hästar. Gravyr i Tham 1797, här något beskuren. Foto: KB.
- s. 263 Vinterstycke från Bergslagen. Oljemålning

- av Pehr Hilleström (1733–1816), här något beskuren. Foto i Nm.
- s. 264–265 ”Sanda gästgifvaregård uti Södertörnen den 2 juni 1825.” Teckning i skissbok av A. C. Wetterling. Foto i Nm.
- s. 266 ”Danmarks kyrka sedd från Bergsbrunna 1869”. Akvarell av Erik Österlund. Litteratur: Harnesk 1998. Ågare och foto: UUB.
- s. 267 Slättermän. Detalj på karta över Åby, Kvillinge sn, Östergötland, ritad av Adolf Castman år 1700. LMV D57-99:1. Foto: LMV.
- s. 268 Bykista från Vads by, Kumla socken i Västmanland, Nm inv. nr. 134.618. Byordning från Järstad by, Östergötland 1791, Nm inv. nr. 32.467. Bylur från Vreta kloster, Östergötland, Nm inv. nr. 74.220. Foto: Mats Landin/Nm.
- s. 271 Skogsarbetare utanför Skarhult. Detalj ur Fischer 1756. Foto: Hans Koegel/Nm.
- s. 272 Tjärbränning i Gästriklands skogar. Detalj ur väggmålning i Koversta, Österfärnebo i Gästrikland. Hans Wikström 1820. Foto: Länsmuseum i Gävle.
- s. 273 Lantmätare i arbete på Bo Kempenskölds karta över Åmål 1696, LMV O 210-1:2 L. Foto: LMV.
- s. 278 Renritad storskifteskarta över Ö Nederlösa i Östergötland 1773. Karta Anneli Wallgren/Stig Söderlind efter LMV D73-8:1.
- s. 279 Renritad storskifteskarta över Lilla Uppåkra i Skåne 1805–1806. Karta Anneli Wallgren/Stig Söderlind efter Nordholm 1967.
- s. 280 Storskiftets geografiska spridning. Karta av Stig Söderlind efter Helmfrid 1961.
- s. 284 Hägnade djur utanför Vimmerby. Detalj ur förlageteckning till SA, C. J. De la Vallé före 1700. Sueciasamlingen 10:6, KB. Foto i Nm.
- s. 286 Svaneholm. Akvarell av Anders Sigfrid Rålamb (1753–1841). Ingår i ”Situationsritningar af Säterier uti Skåne”, Rålamb's samling 4: o, 184, KB. Litteratur: Schwerin 1949, som anger att akvarellerna torde ha tillkommit efter 1783. Denna bild verkar visa Svaneholm efter skiftet, och skulle således vara efter 1786, därav vår angivelse ”omkr. 1790”. Foto: KB.
- s. 287 Enskifteskarta över Svaneholm med omgivningar. Original i Svaneholms slottsarkiv.
- s. 290 Enskifteskarta från Lilla Uppåkra, Skåne, 1813. Karta: Anneli Wallgren/Stig Söderlind efter Nordholm 1967.
- s. 292 Detalj ur enskifteskarta över inägorna i Forsby i Västergötland, upprättad av lantmätare Olof Lund 1817–1818. LMV O39-6:3. Foto: LMV.
- s. 293 Laga skifteskarta över Ö Nederlösa, Östergötland 1836–37. Karta Anneli Wallgren/Stig Söderlind efter LMV D73-8:3.
- s. 295 Lantmätare i slagsmål. Teckning av Hjalmar Mörner (1794–1837). NMH 90/120. Foto: Erik Cornelis/Nationalmuseum.
- s. 297 Laga skifteskarta från Frölunda, Gällstad socken, i Västergötland, detalj. LMV O61 13:5. Foto: LMV.
- s. 300 Laga skiftets regionala spridning. Karta av Stig Söderlind efter Helmfrid 1961.
- s. 305 Hundäxing, illustration ur Wahlberg 1835. Foto: Hans Koegel/Nm
- s. 306 Dalkarlar vid en fora. Oljemålning av Per Wickenberg 1836. NM inv.nr 1345. Foto: Nationalmuseum.
- s. 308 Klöverfält i Skåne. Oljemålning av Johan Ericsson 1878. Foto i Nationalmuseum.
- s. 309 Skogsklöver, ur Wahlberg 1835. Foto: Hans Koegel/Nm.
- s. 311 Falbygden vid Leaby, ur Mellin 1837–40. Foto: KB.
- s. 313 Landskap med öppna diken vid Löjtnantsholm, Jungs sn, Västergötland. Foto: Jan Norrman/Riksantikvarieämbetet 1983.
- s. 316 Ko av gammal herrgårdsras, tillhörande kammarherre Trolle till Trollenäs, på lantbruksutställningen i Malmö 1865. Bild i Ny Illustrerad Tidning 1865, s. 269. Sex olika nötkreatursraser avbildas under texten: ”Nedanstående afbildningar äro utförda efter fotografier tagna på fria fältet under utställningen.”
- s. 317 Boskap utanför Skarhult. Tonlitografi av Ferdinand Richardt (dansk, 1819–1895), utförd någon gång mellan 1852–63, då han befann sig i Skåne för att göra bilderna till planschverket ”Skånska Herregårdar”. Ur Allhem Skåne, foto i Nm.
- s. 318 Ko av svart och vit holländsk ras på lantbruksutställningen i Malmö 1865. Enligt bildtexten född och uppfödd hos ägaren herr Kockum, Rosengård i Malmö. Bild i NIT 1865 efter fotografiskt underlag, se ovan.
- s. 321 Tröskvandring med oxer. Gravyr i Estenberg 1801. Foto: KB.

- s. 322 Stiftströskverk från Ovansjö socken, Gästrikland. Nordiska museet inv. nr. 134.681. Foto: Nm.
- s. 323 Ångtröskverk på lantbruksutställningen i Göteborg 1871. Ur NIT 1871, s. 269.
- s. 324 Woods "sådes- och gräskördemaskin" för två hästar. Överums katalog 1868, avbildad i Eskeröd 1973. Foto: KB.
- s. 325 Slättermaskiner utanför Moholm 1874. Ur NIT 1874, s.287.
- s. 329 Utdrag ur Faggots frågelista 1741, Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar vol 2. Foto: Hans Koegel/Nm.
- s. 331 Sveriges åkerareal 1805–1900. Diagram av Stig Söderlind efter underlag av Carl-Johan Gadd baserat på Hanneberg 1971 och officiell statistik.
- s. 332 Tiondeavlämning. Oljemålning av okänd konstnär 1856. Nordiska museet inv.nr 240.149. Foto: Birgit Brånvall/Nm.
- s. 333 Thunbergs såmaskin. Modell i Nordiska museets samlingar, inv.nr. 400.472. Litteratur: Åkerlund 1998. Foto: Sören Hallgren/Nm.
- s. 335 Experimentalfältet och Lantbruksakademien 1842, Norra Djurgården. Akvarell av L. W. Brandenburg 1842. Ägare Kungliga Skogs- och lantbruksakademien. Foto i Nationalmuseum. Litteratur: Lange 2000.
- s. 336 Lantbruksmöte vid Moholm 1874. Ur NIT 1874, s. 287.
- s. 338 Edward Nonnen examinerar rättarlärlingar hösten 1860. Teckning av Emily Nonnen (1812–1905). Ägare och foto: Västergötlands länsmuseum.
- s. 339 Anonyma föreläsninganteckningar och plogteckning från Degeberg. Ägare och foto: Skaraborgs stifts- och landsbibliotek.
- s. 341 Höläss utanför Finspång, Östergötland. Detalj av förlageteckning, ej utförd i gravyrverket, till SA av Johannes van den Aveelen (o. 1655–1727), 1715. Ägare och foto: UUB.
- s. 343 Småländska bönder. Oljemålning av Pehr Hilleström (1733–1816). Litteratur Cederblom 1927–29. Foto: Sven Olof Larsén/Helsingborgs museum.
- s. 344 Gårdsinteriör från Nöbbelad, Småland. Akvarell i skissbok av Bengt Nordenberg. Ägare och foto: Kulturen.
- s. 345 Lantbegravning. Detalj av oljemålning 1782 av Carl Hindrich (klockare) Ehrenberg (1728–1801), föreställande ålderstrappan. Nordiska museet inv. nr 11.954. Foto: Birgit Brånvall/Nm.
- s. 346 Måltid i Rävstads by, Östergötland. Teckning av Nils Andersson 1844–45. Nordiska museet inv.nr 38. 951. Foto i Nm.
- s. 348 Sveriges befolkning 1700–1875 samt skattad produktion, konsumtion, export och import av spannmål. Diagram av Stig Söderlind efter underlag av Carl-Johan Gadd i "Spannmålsproduktionen i Sverige 1800–1875" (manus).
- s. 349 Sista lasset. Litografi av Kilian Zoll vid 1800-talets mitt. Ägare och foto: Kulturen.
- s. 351 Trakten mellan Genarps och Gödelövs kyrkor. Akvarell av C. S. Bennet (1800–78). Ägare och foto: UUB.
- s. 353 "Westra Yttringe på Lidingön". Pennteckning av A. F. Cederholm, 1816. Ägare och foto: UUB.
- s. 355 Ladugårdsinteriör. Teckning av Kilian Zoll, 1800-talets mitt. Ägare Nationalmuseum, foto i Nm.
- s. 356 "Bakdag på Elfsala", Värmdö, 1853. Akvarell av A. C. Wetterling. Nordiska museet inv. nr. 81.127. Foto: Birgit Brånvall/Nm.
- s. 358 Riksdagsmän i samspråk. Utsnitt av bild av andra kammarens plenisal, NIT 1867 s. 69.
- s. 360 Torp vid Sjögård. Lavering av Kilian Zoll, före 1850. NMH Skissbok 97-135/1954. Foto: Nationalmuseum.
- s. 362 Vintern. Motiv från Ö. Vemmenhögs sn, ett av fyra som visar de fyra årstiderna. Målning av C. C. Dahlberg 1866, Malmö museer inv. nr. MMK 2886. Foto: Lena Wilhelmsson/Malmö museer.
- s. 363 "Westgöte", illustration ur Mellin 1837–40. Foto: KB.
- s. 366 "Hvad Sverige exporterade förr-och nu." Bild ur Fäderneslandet nr. 53, 1868. Foto: KB.
- s. 369. Våren. Bild i intarsiateknik på skåp av Johannes Fundberg (1774–ca 1842–48), Frändefors i Dalsland. På skåpet avbildas också de övriga årstiderna. Nordiska Museet inv. nr. 182 500. Litteratur: Ljung 1979.